

TERNAARD, DE HERVORMDE KERK

Bouwgeschiedenis en exterieur

De Hervormde kerk van Ternaard is gebouwd in de 16de eeuw en kan worden aangemerkt als een laatgotisch bouwwerk. Uit enkele tufstenen fragmenten in het muurwerk aan de noordzijde kan worden afgeleid dat aan de bouw van deze kerk de afbraak is voorafgegaan van een vroegmiddeleeuws kerkgebouw. Het lange eenbeukige schip is rondom van steunberen voorzien en heeft een vijfzijdige koorsluiting. Aan de zuidzijde bevinden zich acht spitsboogvensters. In de noordmuur zijn drie spitsboogvensters aangebracht. Het oostelijke sluitingsdeel bevat een klein, laag venster. Curieus is de ingemetselde baksteenversiering in de top van het tweede venster rechts van de ingang aan de zuidzijde. In de eerste zuidelijke sluitingszijde van het koor is nog een roodzandstenen piscinalozing te zien. Dat aan het kerkgebouw vaak reparaties zijn uitgevoerd is het best waar te nemen aan de noordzijde. De noordmuur vertoont een bonte schakering van diverse steensoorten uit verschillende tijden. In de jaren 1792 en 1793 kreeg de kerk een omvangrijke onderhoudsbeurt.

Onder meer werden het leien dak en het houten tongewelf vernieuwd. Verder werden aan het muurwerk herstellingen uitgevoerd.

De stenen middenstijlen uit de vensters werden weggebroken, waarna deze werden voorzien van houten roeden. Ook werden nieuwe steunberen aangebracht. De windvaan met het jaartal 1853 op het oostelijke eind van het kerkdak herinnert aan een verbetering van goten, kap en leibedekking.

Toren.

De oorspronkelijke zadeldaktoeren, die in het begin van de 19de eeuw bouwvallig was geworden, werd herhaaldelijk hersteld. In 1840 was de toestand zo slecht dat restauratie niet langer kon worden uitgesteld. De burgerlijke gemeente, eigenaar van de toren, had daarvoor echter geen geld beschikbaar. Daarom werd besloten de grote klok, die in 1675 was gegoten door Petrus Overney in Leeuwarden, te koop aan te bieden, om met de opbrengst daarvan de kosten van de restauratie te betalen. Het vlotte echter niet met de verkoop en toen werd besloten toch maar met het herstelwerk te beginnen. Pas in 1844 was een koper gevonden: de kerkvoogdij van Pietersbierum. Maar het voorwerp van koop werd uiteindelijk niet de grote maar de kleine klok, die in 1647 was gegoten door Jacob Noteman in Leeuwarden. Ondanks de restauratie van 1840 bleef de toestand van de toren slecht, zodat in 1871 werd besloten hem af te breken en te vervangen door een nieuwe met spitsbekroning. Daarbij werd, wat het inwendige betreft, veel oud materiaal hergebruikt:

vier oude klokgebinten, vier oude torenstijlen, vier oude torenhoofden en de klokkenstoel, iets gewijzigd. De spits kon geheel uit oud materiaal worden gemaakt. De grote klok, die 1150 kg woog, werd door de firma Van Bergen te Heiligerlee hergoten tot een kleiner exemplaar van 500 kg. Deze klok hangt nog in de toren. De uit vier geledingen opgetrokken en met spaarvelden en friezen versierde toren is gedeeltelijk in het schip van het kerkgebouw opgenomen.

Interieur.

Het interieur wordt overspannen door een houten tongewelf. De trek balken worden ondersteund door lange sleutelstukken. Door zijn gave, eikenhouten betimmering en inrichting is het interieur buitengewoon bezienswaardig.

De preekstoel, bestaande uit een zeszijdige kuip met breed achterschot en bijbehorend klankbord, stamt uit het midden van de 17de eeuw.

De versiering bestaat grotendeels uit lijstwerk. De gekorniste panelen hebben een smal kussen in het midden. Opvallend is de ruime toepassing van het zwarte ebbenhout ter verfraaiing van het geheel. De panelen zijn er mee ingelegd en de hoekkolommen zijn er van vervaardigd. In 1779 zijn deze sieraccenten aangebracht. Op de kansel is een koperen arm met twee blakers bevestigd, die dateert uit het begin van de 19de eeuw. Het doophek met strakke vaasvormige balusters is in 1845 gemaakt. De bijpassende lezenaar rust op vier opstaande acanthusbladeren. De fraaie koperen doopboog boven de toegang is van 17de eeuwse oorsprong.

Banken en lambrisering met paneelwerk vormen één geheel en zijn in de 17de eeuw in de kerk aangebracht. In de loop der tijd zijn hier en daar wel herstellingen en wijzigingen aan het meubilair uitgevoerd.

Tegen de noordmuur bevindt zich de zgn. Aylva-bank. Deze drievoudige van een overhuiving voorziene herenbank, uit het midden van de 17de eeuw, bestaat uit paneelwerk met ebbenhout ingelegd. De middelste

bank is omgeven door een balusterhek. De overhuiving rust op omrankte gewrongen kolommen. Verdere sierelementen zijn: afhankelijk snijwerk onder de zijkanten van de overhuiving en op de stijlen van het achterschot afhingende festoenen. De bank is gemaakt voor de familie Van Aylva, die generaties lang een tweetal states in de buurt van het dorp heeft bewoond. Enkele telgen uit dit geslacht waren Grietman van Westdongeradeel. De Aylva-bank wordt geflankeerd door een drievoudige en dubbele herenbank van paneelwerk, eveneens uit de 17de eeuw. Deze banken zijn eenvoudiger van uitvoering en niet overhuifd. Heel bijzonder zijn de 17de eeuwse avondmaaltafel op bolpoten en bijpassende banken die in 1794 met ebbenhout zijn ingelegd. De zes tekstborden zijn ook in 1794 vervaardigd. In het koor hangt een memoriebord voor de in 1719 overleden Ds. Nicolaas Posthumus.

Belangrijke restauraties aan het interieur in deze eeuw hebben plaats gehad in 1922 en 1974. Sinds een aantal jaren is men bezig met een restauratie van de inrichting en het meubilair, die in fasen wordt uitgevoerd. De werkzaamheden hebben er o.a. toe geleid dat in het middenpad de zerkenvloer weer voor het licht is gekomen. Hierin bevinden zich fraaie 16de en 17de eeuwse zerken, die in de loop der eeuwen echter door de kerkbezoekers danig zijn afgesleten.

In het koor ligt een grote zerk, gemerkt " Pieter Dirckx 1599 ", voor Ernst van Aylva (overleden 1627) en Ydt van Heerma (overleden 1596). In een schijnarchitectuur zijn onder bogen de alliantiewapens afgebeeld, waarvan de schilden zijn afgehakt. Eronder en erboven allegorische figuren. De middelste figuur boven, een ten hemel varende naakte vrouwenfiguur, is ongebruikelijk.

Aan weerszijden van de preekstoel bevindt zich een tweetal geschilderde glazen. Aan de oostzijde een glas dat is aangebracht ter nagedachtenis aan de leden en oud-leden van de Hervormde Gemeente van Ternaard die in de Tweede Wereldoorlog zijn omgekomen. Het glas ten westen van de preekstoel is een dankbare herinnering aan Ds. J. Hoekstra die de gemeente van Ternaard heeft gediend van 1919 - 1944.

Het tongewelf en de trekbalken met sleutelstukken zijn in de oorspronkelijke kleuren geschilderd.

Orgel.

De scheiding tussen het schip en de voorkerk bestaat uit een 17de eeuwse scheidingswand van paneelwerk met spijleníries en zware kroonlijst. Op de zolder daarboven is het orgel gebouwd. omstreeks het midden van de 17de eeuw kreeg de kerk een orgel ten geschenke van Douwe II van Aylva (1610-1665). Het instrument werd vervaardigd door de uit Westfalen afkomstige orgel-bouwers Arnold en Tobias Baders. Het was – zeker voor een dorpskerk in die tijd - een groot orgel van drie klavieren, verdeeld over hoofdwerk, rugwerk en borstwerk, met aangehangen pedaal. Het telde 23 stemmen. Op de orgelbalustrade zijn in acht velden, gescheiden door Ionische kolommen, de gesneden kwartierwapens bevestigd van Douwe II van Aylva en zijn echtgenote Luts van Meckama. De gesneden consoles, die het rugwerk ondersteunen, zijn later aangebracht. Opvallend is de symmetrie tussen hoofdwerk- en rugwerkkas. De monumentale kassen zijn met snijwerk versierd

Het Baders-orgel is in 1864 vervangen door een nieuw orgel van de firma Van Dam uit Leeuwarden, dat in de hoofdwerkkas werd gebouwd. Het instrument bestond uit een hoofdwerk en een bovenwerk, met aangehangen pedaal, en telde 19 stemmen. In 1937 werden aan het orgel wijzigingen uitgevoerd door de firma Valckx en Van Kouteren, waarbij uitbreiding plaatsvond van een zelfstandig pedaal van drie stemmen en het bovenwerk in een zwelkast werd geplaatst. In 1967 werd het romantische bovenwerk in barokke trant gewijzigd door de toenmalige predikant Ds. J. Mostert. Een grondige restauratie van het orgel, uitgevoerd door Bakker en Timmenga uit Leeuwarden, werd begin dit jaar voltooid. Bij die restauratie is teruggerepen op hét van Dam orgel van 1864.

Het instrument heeft de volgende dispositie:

Hoofdwerk

Bourdon 16'
Violon 16' (disc.)
Prestant 8'
Holpijp 8'
Octaaf 4'
Roerfluit 4'
Prestant-Quint 3'
Octaaf 2'
Cornet 3 sterk (disc.)
Mixtuur 2-3 sterk
Trompet 8' (bas / disc.)

bovenwerk

Prestant 8'
Viool de Gamba 8'
Roerfluit 8'
Salicet 4'
Fluit Travers 4'
Quintfluit 3'
Gemshoorn 2'
Clarinet 8'

Pedaal

Subbas 16'
Basson 16'

Het orgel werd met een concert door adviseur Jan Jongepier op 5 februari 1993 officieel weer in gebruik genomen.

T.E. van Popta
1993

Literatuur:

- Herma M. van den Berg, Noordelijk Oostergo, deel 2: de gemeenten Westdongeradeel en Oostdongeradeel, s - Gravenhage 1983;
- W.T. Keune, Dominee en Kerk in Ternaard, 1974'